

Магдич А.С.*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТІКАННЯ СУЧАСНИХ КРИЗ СЕРЕДНЬОСТРОКОВОГО ЦИКЛУ У КРАЇНАХ ЦСЄ

У статті досліджуються особливості протікання середньострокового економічного циклу в транзитивних економіках Центральної та Східної Європи. З метою дослідження диференційованого характеру впливу економічних криз 2001 р. і 2008 р. на економіку регіону та виявлення особливостей моделі економічного циклу у різних групах країн регіону проведено порівняльний аналіз динаміки основних макропоказників за період 1995-20010 рр.

Ключові слова: транзитивна економіка, регіон ЦСЄ, середньостроковий економічний цикл, фаза підйому, фаза кризи.

The article investigates the flow medium-term business cycle in the transition economies of Central and Eastern Europe. In order to study the differential impact of economic crises of 2001 and 2008 on the region's economy and identify features of the economic cycle model in different countries of the region a comparative analysis of the dynamics of main macroeconomic indicators for the period 1995-20010 years has been carried out.

Key words: transition economies, the CEE region, medium-term business cycle, recovery phase, crisis phase.

В статье исследуются особенности протекания среднесрочного экономического цикла в транзитивных экономиках Центральной и Восточной Европы. С целью исследования дифференцированного характера влияния экономических кризисов 2001 г. и 2008 г. на экономику региона и выявления особенностей модели экономического цикла в разных группах стран региона проведен сравнительный анализ динамики основных макропоказателей за период 1995-20010 гг.

Ключевые слова: транзитивная экономика, регион ЦВЕ, среднесрочный экономический цикл, фаза подъема, фаза кризиса.

Постановка проблеми. Проблема циклічних коливань економіки відноситься до числа найбільш важливих в економічній теорії і привертає пильну увагу вчених та економістів впродовж півтора століття. Сучасні процеси глобалізації та інтеграції призводять до модифікації природи циклічності, а також до зміни амплітуди і тривалості різних фаз циклу. Виявляються все нові фактори, що обумовлюють самопідтримуючий характер циклів. Це змушує економічну науку знову і знову повертатися до проблем економічної циклічності. Важливу роль набуває аналіз особливостей протікання циклів у транзитивній економіці,

---

* кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародної економіки та економічної теорії Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля

яка представляє собою суспільство, що перебуває у процесі зміни інституційного середовища.

Порівняльне дослідження циклічних процесів, які відбуваються у ході постсоціалістичної трансформації у країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) – одне з найбільш актуальних, але недостатньо розроблених напрямів у вітчизняній та зарубіжній економічній теорії. На сучасному розвитку світової економіки не тільки не існує теорії циклічних коливань, яка б могла бути застосована до транзитивних економік, але навіть не розроблена єдина загальноновизнана теорія циклічних коливань в економіках, заснованих на ринкових механізмах господарювання.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема економічних циклів і криз завжди стояла у центрі уваги економістів. Дослідженням економічних циклів і криз у ринковій економіці стала приділятися пильна увага наприкінці XIX – початку XX ст. Аналіз проблеми економічних циклів і економічного розвитку характерний для праць А. Афталіона, К. Вікселя, Г. Касселя, Дж. М. Кейнса, К. Маркса, Л. Мізеса, У. Мітчелла, М. Туган-Барановського, І. Фішера, М. Фрідмена, Е. Хансена, Ф. А. Хайєка, Р. Хоутрі, А. Шпітгоффа, Й. Шумпетера та ін.

Аналізу середньострокових циклів особливу увагу приділено у роботах К. Маркса і К. Жюгляра.

В українській та російській економічній літературі значний вклад у дослідження проблем сучасної економічної динаміки та антикризового регулювання внесли А. Гальчинський, В. Геєць, С. Глазьев, А. Задоя, Б. Кузик, В. Момот, С. Мочерний, Н. Резнікова, Ю. Яковець.

Необхідність застосування теорії економічної циклічності до умов транзитивної економіки, а також виявлення особливостей моделі економічного циклу країн з транзитивною економікою у порівнянні із розвинутими ринковими економіками, зумовлює актуальність теми дослідження і створює перспективи для прогнозування кількісних і якісних параметрів економічного зростання в цій групі країн.

У зв'язку з цим метою статті є аналіз динаміки основних макроекономічних показників країн ЦСЄ у період 1995-2010 рр., дослідження диференційованого характеру впливу економічних криз 2001 та 2008 рр. на економіку країн регіону та визначення особливості моделі економічного циклу у різних групах країн регіону.

Виклад основного матеріалу. Головною фазою економічного циклу є криза. Саме у кризі закладені основні риси циклу. З кризою закінчується один період розвитку економіки і починається новий. Без кризи не було б циклу, а періодичне повторення кризи надає ринковій економіці циклічний характер. Розглянемо особливості протікання криз у країнах ЦСЄ протягом останніх двадцяти років, що дозволить сформулювати специфічні риси економічного розвитку цих країн.

Є підстави припустити, що першою циклічною кризою для країн ЦСЄ виявилася криза 2008 р., – незважаючи на падіння деяких макроекономічних показників під час попередньої кризи 2001р., яка торкнулася більшості промислово розвинутих країн, економіки половини країн досліджуваного регіону демонстрували економічне зростання.

Незважаючи на наявність багатьох спільних рис, країни ЦСЄ характеризуються диференційованими моделями економічного розвитку. З метою виявлення найбільш близьких за своїм соціально-економічним потенціалом країн регіону, було проведено кластерний аналіз за допомогою модуля Cluster Analysis STATISTICA [1, с. 100-107].

Індикаторами, які були використані в якості змінних, були наступні: складові Індексу трансформації Бертельсмана; субіндекси Індексу глобальної конкурентоспроможності;

Індекс демократії; Індекс розвитку людського потенціалу; основна релігія; форма правління; базові макропоказники.

Кластерний аналіз за методом ієрархічної класифікації і повторна кластеризація методом k-means дозволила ідентифікувати наступні шість груп країн: 1) Естонія, Латвія, Литва; 2) Польща, Угорщина, Хорватія; 3) Росія, Україна; 4) Болгарія, Румунія, Сербія; 5) Словаччина, Словенія, Чехія; 6) Білорусія.

Отже, дослідимо, особливості протікання сучасних криз середньострокового циклу у виділених групах країн.

Кризи, які час від часу виникали в плановій економіці, проявлялися нетипово – переважно в уповільненні темпів зростання. Криза радянської моделі державного розвитку досить чітко позначився наприкінці 70-х рр. Криза в економіці поступово поширилася на соціальну систему і особливо різко проявилася у вигляді загострення корупційних процесів. В середині 80-х рр. економіки більшості соціалістичних країн, на думку багатьох дослідників, увійшли до депресії. Цей факт викликав об'єктивну необхідність радикального економічного перетворення існуючої системи господарювання. Реформи, спрямовані на швидку побудову ринкової моделі економіки на основі ринкового механізму саморегулювання, призвели до глибокого економічного спаду, оскільки в умовах трансформації економіки саморегулююча функція ринку діє як захисна функція, яка намагається повернути систему до свого попереднього стану. Тому молодий ринковий механізм не зміг пристосувати економічну систему до нової ситуації. У більшості країн досліджуваного регіону спад виробництва розпочався у 1991 р.

Проте це не було кризою у точному науковому розумінні, оскільки відбувалися процеси діаметрально протилежні до фази кризи: попит значно перевищував пропозицію, посилювався товарний дефіцит. Тобто криза у той період була обумовлена не стільки надвиробництвом, скільки руйнуванням існуючої системи господарювання та розривом господарських зв'язків. Криза наблизилася до визначення класичної у 1992 р., коли виникли труднощі зі збутом продукції та неплатежі, проте численні відхилення від класичної схеми, які мали місце у процесі її протікання, не дозволяють говорити про кризу середньострокового циклу, характерну для економік промислово розвинутих країн. Одна з причин затяжного характеру спаду полягала у відсутності масового оновлення основного капіталу (у результаті ринкових перетворень державні капіталовкладення різко скоротилися, а приватних капіталовкладень катастрофічно бракувало) [2]. Більше того, у багатьох країнах відбувалося стійке скорочення виробничих інвестицій, що робило, в принципі, неможливим вихід з кризи.

Зниження темпів трансформаційного процесу у країнах ЦСЄ стало помітним у середині 90-х рр. – на зміну широкомасштабним перетворенням перших років прийшли інституціональні реформи, які вимагали більше часу.

Таким чином, кризи, що мали місце в економіці колишніх соціалістичних країнах, були обумовлені, передусім, структурними диспропорціями, впливом процесів дезінтеграції і не проходили за класичною схемою, хоча іноді й збігалися у часі з кризами у промислово розвинутих країнах (рис. 1).

На рубежі ХХ-ХХІ ст. Західна Європа в цілому, та ЄС зокрема, розвивалися повільнішими темпами, ніж США, але швидшими, ніж Японія. Економічне зростання Західної Європи було відчутним у другій половині 90-х рр. ХХ ст. (в середньому близько 3% щорічно), але у 2001 р. економіка регіону услід за США вступила у фазу економічної кризи і темпи її зростання різко сповільнилися. Тільки у 2004 р. темпи росту ВВП Західної Європи стали відновлюватися та склали близько 2%.

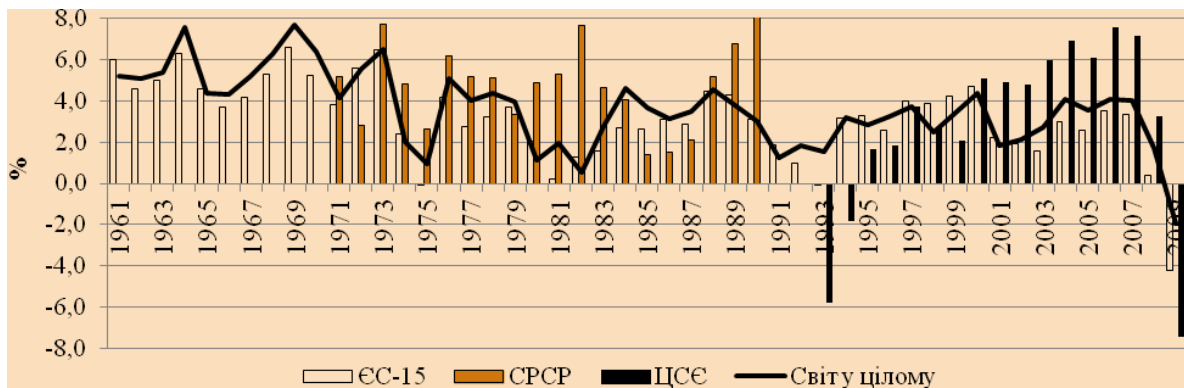

Рис. 1 Динаміка реального ВВП у соціалістичних економіках

Країни ЦСЄ, на відміну від більшості промислово розвинутих країн у 2001-2003 рр., не лише не мали кризового падіння виробництва, але й не зазнали скільки-небудь істотного уповільнення темпів його зростання. У зв'язку з цим, можна вважати кризу 2008 р. першою циклічною кризою для країн регіону в її класичному розумінні (рис. 2)

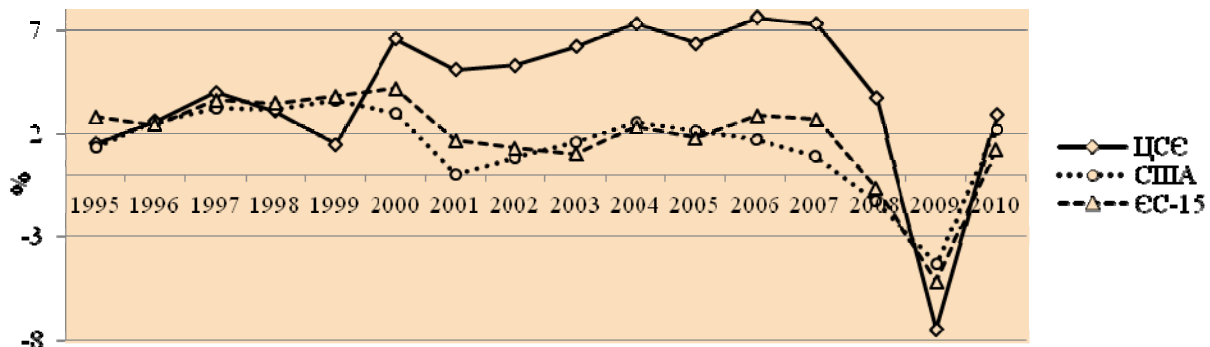

Рис. 2 Зміна темпів приросту ВВП у країнах ЦСЄ у порівнянні з промислово розвинутими країнами, 2000-2010 рр.

Попри відсутність кризового падіння виробництва у країнах ЦСЄ у 2001-2003 рр. представляється доцільним ретельно проаналізувати інші базові макропоказники та дослідити характер їх змін протягом зазначеного періоду.

Почнемо з показників промислового виробництва. На відміну від динаміки ВВП, темпи зростання промислового виробництва поведуться більш «хвилеподібно» у зв'язку з тим, що вони більше піддаються впливу зміни фаз економічного циклу та зміни економічної кон'юнктури взагалі.

У більшості західноєвропейських країн у 2001-2003 рр. у результаті економічної кризи спостерігалось падіння обсягів промислового виробництва. Підйом промислового виробництва у Західній Європі почався у 2004 р. з лагом у декілька місяців після США. Аналіз статистичних даних свідчить про те, що, на рубежі століть темпи росту промислового виробництва у країнах ЦСЄ були помітно вище, ніж у країнах Західної Європи. Проте за обсягом промислового виробництва тільки три країни (Угорщина, Польща та Словаччина) у 2003 р. перевершили рівень 1989 р. (на 52%, 43% та 4% відповідно). У 2001-2002 рр. у країнах ЦСЄ спостерігалось скорочення темпів промислового виробництва, але вже у 2003 р. темпи приросту показника склали більш ніж 7% в середньому по регіону.

Аналізуючи динаміку зростання промислового виробництва, необхідно відмітити, що розрив у темпах промислового росту, який утворився між країнами ЄС-15 та ЦСЄ після 1995 р., поступово збільшувався до 2008 р. Так, у період 1995-2000 рр. промислове виробництво у ЦСЄ зростало в середньому у 1,9 рази швидше, ніж у країнах ЄС-15, а про-

тягом 2004-2007 рр. – вже у 4,5 рази. Сьогодні характерною рисою промислового зростання країн ЄС-15 є те, що воно відстає від зростання ВВП, що цілком характерно для постіндустріальних країн. Навпаки, у більшості країн ЦСЄ протягом 2004-2007 рр. промислове виробництво зростало випереджаючими темпами у порівнянні із зростанням ВВП. Це є свідченням того, що країни ЦСЄ, за винятком, мабуть, країн першої групи (Естонія, Латвія, Литва), незважаючи на вступ до ЄС, у своєму розвитку ще знаходяться на індустріальній стадії, тоді як більшість країн-членів ЄС розвиваються у форматі постіндустріального суспільства.

Порівняємо показники кінцевого споживання у різних групах країн ЦСЄ з аналогічним показниками західноєвропейських країн впродовж останніх п'ятнадцяти років. Аналіз наявних даних дозволяє зробити наступні висновки.

Ми бачимо, що, незважаючи на зниження обсягів виробництва у деякі роки протягом 1995-2000 рр., споживчі витрати у регіоні ЄС-15 в цілому зростали, а отже, зростав й життєвий рівень населення (особливо помітним та стабільним це зростання було у Великобританії, Іспанії та Скандинавських країнах. Що стосується країн ЦСЄ, то тут споживчі витрати змінювалися відповідно до змін темпів приросту ВВП. В цілому, як і в ЄС-15, темпи приросту споживчих витрат у ЦСЄ кількісно співпадали з темпами приросту ВВП, але на відміну від ЄС-15, тут спостерігалися значні відхилення від середньорегіональних значень по країнах і по роках. Наприклад, у Болгарії реальні споживчі витрати населення скоротилися у період 1995-1997 рр. на 20%, в Угорщині протягом 1995-1996 рр. – на 10%. Проте зростання споживчих витрат у країнах ЦСЄ впродовж 1995-2003 рр. було істотним, що стало результатом системних перетворень, які відбувалися в цих країнах. Особливо помітним цей процес виявився у країнах першої групи (Естонія, Латвія, Литва), Хорватії та Словаччині.

Не менш важливо звернути увагу на динаміку капітальних вкладень у різних фазах економічного циклу.

Обсяги капіталовкладень у Польщі та Угорщині у 2003 р. перевищували рівень 1989 р. відповідно на 49% і 56%. Латвії, Словаччині та Румунії так і не вдалося досягти рівня базового року. Окремо необхідно сказати про країни Східної Європи. Масштаб падіння капіталовкладень в економіку Білорусії, України та Росії у період трансформаційного спаду набагато перевищував масштаб падіння їх ВВП та промислового виробництва. Порівнюючи обсяги капіталовкладень у цих країнах з рівнем 1990 р., можна констатувати падіння показника у Білорусії у 1,5 рази (1996 р.), Росії – у 5,4 рази (1998 р.), Україні – у 6,8 рази (1996 р.). Проте зростання інвестицій у Білорусії та Україні почалося вже у 1997 р., Росії – у 1999 р., і, хоча упродовж даного періоду динаміка капіталовкладень у цих трьох країнах була суперечливою, все ж можна охарактеризувати зростання інвестицій, що відбувався тоді, як тенденцію, співпадаючу з ростом промислового виробництва і ВВП.

Найбільш значні річні прирости капітальних вкладень (хоча динаміка по роках була досить нерівномірною) мали місце у країнах першої групи (Естонія, Латвія, Литва), а також Болгарії і Хорватії.

Аналіз статистичних даних свідчить, що, як у США та країнах ЄС-15, так і у країнах досліджуваного регіону протягом 1995-2000 рр. (за виключенням 1999 р.) динаміка капіталовкладень, як правило, випереджала динаміку виробництва (як ВВП, так і промисловості). На стадії ж економічної кризи скорочення капіталовкладень перевищувало скорочення виробництва тільки у США та ЄС-15. У країнах ЦСЄ, навпаки, об'єм капіталовкладень неухильно зростав з 2000 р., незважаючи на незначні коливання обсягів виробництва. Це свідчить про те, що криза 2001-2003 рр. не проходила за класичною схемою у країнах ЦСЄ.

Розглянемо динаміку показників ринку праці – кількості зайнятих, норми безробіття та продуктивності праці, величина яких, як правило, змінюється відповідно до фаз циклу.

Модель «шокової терапії» застосована у ряді країн досліджуваного регіону, вирішувала протиріччя економічного зростання передусім за рахунок трудящих, що не могло не відбитися на динаміці показників зайнятості у першій половині 90-х рр. Кількість зайнятого у народному господарстві населення країн ЦСЄ скоротилася у зв'язку з різким падінням виробництва. Якщо протягом 80-х рр. в усіх групах країн (за винятком Болгарії та Угорщини) вона зросла в середньому на 4%, то в 90-ті рр. – знизилася на 8% (у країнах першої групи – в середньому на 23%, в Болгарії та Словенії – на 16-17%). Для більшості країн регіону ситуація стабілізувалася лише на початку XXI ст.

Криза 2001-2003 рр. не привнесла істотних коректив у динаміку показників безробіття ані у розвинутих країнах, ані у країнах досліджуваного регіону.

Перейдемо до аналізу темпів зростання продуктивності праці, які були визначені шляхом ділення індексу зростання ВВП на індекс зростання зайнятості. Аналіз отриманих даних показує, що, незважаючи на економічну кризу 2001-2003 рр., продуктивність праці у народному господарстві ЄС-15 весь час зростала, хоча темпи цього зростання були далеко не однаковими по країнах (найбільш високі темпи були у Швеції, Фінляндії та Великобританії, найбільш низькі – у Нідерландів та Іспанії) [1, с. 118]. У цілому, протягом 1994 -2003 рр. продуктивність праці у ЄС-15 зросла на 11%, у США – на 15%.

У багатьох країнах ЦСЄ після звершення «оксамитових революцій» настав не тільки спад виробництва, але й падіння чисельності зайнятих. Ринок праці, що формувався у цих країнах, мусив боротися з фактором надзайнятості, характерним для соціалістичного періоду їх розвитку [3, с. 50]. У деяких випадках чисельність зайнятих скорочувалася випереджаючими темпами по відношенню до скорочення обсягів виробництва, після чого виробництво починало зростати – на цей раз на новій основі – значно швидше зайнятості, яка також зазнала змін у своїй структурі. У результаті цих процесів відбулося швидке зростання продуктивності праці протягом 1995-2003 рр.

Розглянемо динаміку експорту у регіоні. У 1995 р. темпи зростання експорту товарів у країнах ЦСЄ склали майже 37%, причому в окремих країнах (Польщі, Естонії, Білорусії, Угорщині) обсяги експорту у порівнянні з попереднім роком зросли майже у 1,5-2 рази. Динаміка наступних років відрізняється різноспрямованістю і нестійкістю. У 2000 р., останньому перед кризою 2001-2003 рр., абсолютно усі країни регіону мали істотний позитивний приріст товарного експорту, (в середньому на рівні 18%), що є характерним для передкризової фази. Схожа ситуація мала місце і з експортом послуг: повільне але стабільне зростання на початку 90-х рр. і різкий злет у 1995 р. Однак, необхідно відзначити, що на відміну від показників товарного експорту, дані з експорту послуг у 1995 р. дуже різняться по країнах: від -14% у Хорватії до +85% у Білорусії.

У 2001 р. зростання експорту в усіх групах країн ЦСЄ сповільнилося, проте вже у 2002 р. повернувся до передкризового темп зростання експорту послуг і у 2003 р. – експорту товарів.

Розглянемо динаміку ще одного важливого макропоказника – рівня інфляції. Протягом останніх 20 років у країнах ЦСЄ спостерігалася значна варіація темпів інфляції, як в окремий момент часу, так і протягом усього періоду розвитку у межах однієї країни. Розділимо досліджуваний період часу на два десятиліття і проаналізуємо, як змінювалися темпи і спрямованість інфляційних процесів у ході трансформаційного процесу.

У всіх групах країн ЦСЄ у процесі проведення ринкових реформ було здійснено перехід від фіксованих державних цін до вільних ринкових цін.

Процес переходу до ринкової економіки практично у всіх країнах регіону супроводжувався вибухом інфляції. Найбільш високі її темпи спостерігалися у країнах третьої та шостої груп (Україні, Білорусії) та країнах, що вийшли з Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії (Хорватії, Словенії) і на території яких на початку 90-х рр. йшла громадянська війна.

Хід реформ у країнах ЦСЄ на початковому етапі трансформаційного процесу спростував положення про те, що існує безумовна залежність між економічним зростанням і рівнем інфляції. Як відомо, багато представників монетаризму вважають, що економічне зростання можливе за умови, коли рівень інфляції не перевищує 5% на рік. Згідно даних статистики подібний рівень інфляції спостерігався у 1994-1995 рр. в більшості країн другої та п'ятої груп (Угорщині, Чехії, Польщі, Словаччини). Ці країни дійсно демонстрували економічне зростання, однак і держави з більш високим рівнем інфляції – Хорватія (107% у 1994 р.), Болгарія (96%) – також знаходилися на траєкторії зростання. Таким чином, аналіз показує, що не завжди зниження рівня інфляції до вказаної межі та економічне зростання збігалися у часі у досліджуваних країнах.

Аналіз динаміки споживчих цін у країнах ЦСЄ показує, що на відміну від країн Західної Європи, інфляційні процеси у досліджуваному регіоні відрізняються різноспрямованим і конвульсивним характером, що пов'язано, перш за все, з проведенням ринкових реформ на початкових етапах процесу трансформації та різними інституційними і макроекономічними умовами.

В цілому, здійснений аналіз періоду 1995-2003 рр., дозволяє констатувати, що криза, яка вразила західноєвропейські країни та інші розвинуті економіки у 2001-2003 рр., не завдала відчутної шкоди країнам ЦСЄ і не є фазою класичного середньострокового циклу для досліджуваного регіону. Слід відзначити той факт, що економічний підйом, що мав місце у цих країнах протягом зазначеного періоду, здійснювався різними темпами у різних країнах. Тим не менш, в цілому економічне зростання у країнах ЦСЄ призвело до нарощування обсягів експорту і збільшення його частки у світовому експорті, а також до зростання обсягів прямих іноземних інвестицій, хоча й мало небагато спільного із значним якісним економічним зростанням західноєвропейських країн протягом більшої частини 90-х рр. минулого століття. Найбільш високі темпи економічного зростання демонстрували країни першої (Естонія, Латвія, Литва), третього (Росія, Україна) та шостої (Білорусія) груп. Однак, у зв'язку з тим, що це зростання стало помітним лише наприкінці ХХ ст. і почалося лише після величезного падіння виробництва, можна констатувати його відновлювальний характер.

Аналіз періоду 2004-2010 рр. дозволив виявити деякі особливості протікання середньострокових циклів, зокрема фаз поживлення та кризи у різних групах країн ЦСЄ. Узагальнені результати аналізу представлені в таблиці 1 (табл. 1).

Таблиця 1
Особливості протікання фази підйому та кризи у різних групах країн ЦСЄ

Особливості протікання фази підйому та кризи у країнах групи 1		
	<i>2004-2007 рр.</i>	<i>2008-2010 рр.</i>
Естонія	- темпи зростання ВВП перевищують середньорегіональний показник;	- падіння ВВП і промислового виробництва перевищує середньорегіональний показник;

Особливості протікання фази підйому та кризи у країнах групи 1				
	2004-2007 рр.			2008-2010 рр.
Латвія	- випереджаючі темпи зростання промислового виробництва в Естонії та Латвії;			- найглибше падіння споживання домогосподарств у 2009 р. серед усіх країн регіону;
Литва	- динаміка споживчих витрат домогосподарств випереджає динаміку ВВП;			- скорочення споживчих витрат урядових установ;
	- значне перевищення темпів росту імпорту над темпами зростання експорту;			- глибоке падіння інвестицій, що перевищує падіння ВВП більш ніж у два рази;
	- відчутне зростання державних витрат;			- темпи безробіття – найвищі у регіоні;
	- значне зростання інвестицій;			- падіння імпорту.
	- значне зростання продуктивності праці.			
Особливості протікання фази підйому та кризи у країнах групи 2				
	2004-2007 рр.			2008-2010 рр.
Польща	- зростання державних витрат співпало з ростом споживання населення;		-темпи зростання ВВП нижче середніх по регіону;	- незначне скорочення інвестицій на тлі зростаючого споживання домогосподарств і державних установ.
	- динамічне зростання інвестицій.			
Угорщина	- уповільнення темпів економічного зростання;	-споживання населення зростає повільніше, ніж ВВП.	-випереджаючі темпи зростання промислового виробництва.	- скорочення споживання і інвестицій відбувається приблизно тими ж темпами, що і скорочення ВВП (за винятком Хорватії, де інвестиції скорочувалися випереджаючими темпами;
	- скорочення сукупного попиту протягом 2007-2008 рр.			
Хорватія	- зростання споживання та інвестицій.			

Особливості протікання фази підйому та кризи у країнах групи 3			
	2004-2007 рр.		2008-2010 рр.
Росія	- уповільнення темпів зростання промислово-го виробництва протягом 2004-2006рр.;	- темпи зростання ВВП вище середніх по регіону;	- збільшення споживчих витрат державних установ. - найглибше в регіоні падіння споживання домогосподарств у 2010 р.;
	- значне перевищення імпорту над експортом.	- випереджаюче зростання споживання та інвестицій у порівнянні із зростанням ВВП.	
Україна	- випереджаючі темпи зростання промислового виробництва.		- найсильніша в регіоні скорочення споживчих витрат державних установ у 2010 р.;
			- найглибше в регіоні падіння імпорту та інвестицій протягом 2009-2010 рр.

Особливості протікання фази підйому та кризи у країнах групи 4 (за виключенням Сербії)			
	2004-2007 рр.		2008-2010 рр.
Болгарія		- темпи приросту ВВП дорівнюють середньорегіональним;	- падіння споживання домогосподарств
		- темпи зростання промислового виробництва значно нижчі за темпи зростання ВВП у Болгарії;	падіння інвестицій;
Румунія	- значне перевищення темпів росту імпорту над темпами росту експорту.	- випереджаюче зростання споживання населення та інвестицій.	- скорочення споживчих витрат державних установ.

Особливості протікання фази підйому та кризи у країнах групи 5			
	2004-2007		2008-2010
Словаччина	- темпи зростання ВВП нижче, або близькі до середньорегіональних;		- незначне скорочення споживання домогосподарств;
Словенія	- темпи зростання промислового виробництва дещо перевищують темпи зростання ВВП;		збільшення державних витрат співпало з ростом споживання населення;
Чехія	- споживання населення зростає більш повільними темпами, ніж ВВП.		- падіння інвестицій.

Особливості протікання фази підйому та кризи у країні групи 6		
	<i>2004-2007 рр.</i>	<i>2008-2010 рр.</i>
Білорусія	- темпи зростання ВВП вище середніх по регіону;	- падіння експорту.
	- випереджаючі темпи зростання промислового виробництва;	
	- випереджаюче зростання споживання населення та інвестицій;	
	- значне зростання продуктивності.	

Дані таблиці 1 свідчать, що серед усіх країн досліджуваного регіону найбільш наближену модель економічного циклу до західноєвропейської мають країни другої (Польща, Угорщина, Хорватія) та п'ятої груп (Словаччина, Словенія, Чехія). Моделі економічного циклу країн третьої (Україна, Росія) та першої (Естонія, Латвія, Литва) груп схожі між собою, проте відрізняються від країн інших груп незбалансованістю фази підйому і деякою деформацією кризових процесів. Найбільш цілісною з точки зору внутрішньогрупової специфіки виявилася модель економічного циклу країн першої (Естонія, Латвія, Литва) та п'ятої груп (Словаччина, Словенія, Чехія) – відмінності у характері протікання передкризової та кризової фаз виявилися мінімальними серед країн, що складають групу. Найбільшою мірою специфіка у характері протікання даних фаз проявилася у країнах другої групи (Польща, Угорщина, Хорватія).

Висновки. Таким чином, проведений аналіз показав, що криза, яка вразила розвинуті економіки у 2001-2003 рр., не завдала відчутної шкоди країнам ЦСЄ і не є фазою класичного середньострокового циклу для досліджуваного регіону. Це означає, що криза 2008 р. є першою циклічною кризою для країн регіону в її класичному розумінні. Виявлені особливості протікання фаз поживлення та кризи у різних групах країн ЦСЄ дозволяють визначити країни, які мають найбільш наближену до західноєвропейської модель економічного циклу, та країни, які відзначаються незбалансованістю фази підйому і деформацією кризових процесів.

Підводячи підсумок вищесказаному, необхідно відзначити, що аналіз на регіональному рівні розкрив загальні закономірності макроекономічної динаміки Центральної та Східної Європи, однак не пояснив різну ступінь реакції, яку продемонстрували економіки з різними фундаментальними показниками на фазі кризи. Саме цей напрям завдань визначає перспективи подальших досліджень автора.

Список використаних джерел

1. Магдич А. С. Циклічна криза та динаміка транзитивної економіки країн Центральної та Східної Європи: дис. канд. екон. наук: 08.00.02 / Аліса Сергіївна Магдич. – Дніпропетровськ, 2012. – 192 с.
2. Игрицкий Ю. Центрально-Восточная Европа: пейзаж после расширения ЕС / Ю. Игрицкий // Европейская безопасность: события, оценки, прогнозы. – 2005. – вып. 16. – С. 6-10.
3. Кудров В. М. Центральная и Восточная Европа: десять лет перемен / В.М. Кудров // Общественные науки и современность. – 2001. – № 1. – С. 41-54.